

FRANCESC FONTANELLA «OBIIT DIE NONA OCTOBRIS MILLESSIMO SEXCENTESSIMO OCTUAGESSIMO PRIMO»*

Pep VALSALOBRE
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona

En un article en què desvelava algunes de les novetats relatives a la biografia de Francesc Fontanella fruit de noves recerques documentals, vaig començar dient:

La biografia del poeta i dramaturg barroc barceloní és tan apassionant en termes globals com desconeguda en aspectes particulars. En efecte: disposem d'un esbós biogràfic de Francesc Fontanella que està ben assumit pel gremi d'historiadors de la literatura i de la cultura [...]. I malgrat aquesta primera percepció, ben mirat no tenim sinó notícies disperses, sovint inconnexes i de vegades sense fonament, de manera que la biografia que podem dibuixar del poeta és al capdavant ben boirosa i plena d'interrogants. Pitjor encara: tan aviat com ens aturem en els detalls, ens adonem que en ocasions les dades més àmpliament difoses no tenen suport documental [...]. (Valsalobre 2010: 54-55)¹

*Aquest treball s'inscriu en el projecte FFI2015-70095-P del MINECO. He d'agrair la col·laboració de Narcís Figueras en la revisió de la meua transcripció del document llatí i per la seva traducció al català i els aclariments que m'ha ofert. I, sobretot, he de donar les gràcies molt especialment a l'investigador francès Sylvain Chevauché, la gentilesa i sol·licitud del qual van posar-me a les mans les fotografies dels documents relatius a la notícia.

1. Sobre la biografia de Francesc Fontanella s'han publicat dades en diversos treballs, essent els més significatius els de Saderra (1975, però anterior a 1924, any de la mort de l'autor), en què sobre la base de la biografia del pare, Joan Pere, oferia dades importants del fill Francesc; Collell (1965: 128-130), que recollia noves dades relatives al període conventual de Francesc; Torrent (1968), en què resumia dades de procedència diversa i feia alguna aportació rellevant; Vila (1983), que compilava notícies de l'etapa rossellonesa; Miró (1988), que va aplegar la biografia més completa sobre el nostre poeta fins aleshores; Costa / Quintana / Serra (1991), amb importants noves sobre el «viatge diplomàtic» a Múnter; Rossich (2001), amb aportacions definitives sobre l'afer de la mort del poeta però sense determinar-ne encara la data de l'òbit; Vila (2007), que transcrivía el testament de 1658; Capdeferro (2009), que oferia dades col·laterals del fill Francesc en una revisió de la biografia del pare i presentava novetats cabdals a través del testament de la mare, Margarida Garraver; i, finalment, Valsalobre (2010), que presentava noves aportacions documentals sobre alguns avatars biogràfics de l'autor barroc.

Un d'aquests interrogants és, justament, el de la seva mort: la data i el lloc, i el lloc d'enterrament, eren dades desconegudes aleshores. A dia d'avui, però, hi ha hagut alguna novetat al respecte, fruit de noves descobertes documentals.

1. L'ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Sense suport documental explícit, la historiografia literària catalana ha aventurat algunes dates per a l'òbit del poeta barceloní. Bernad i Duran havia inclòs una dècima que comença «Vui dia la catedral» en una antologia de poesia de Fontanella compilada a finals del Vuit-cents (1899: 9). Molts anys després Jordi Rubió donava per bona l'atribució i datava el text el 1701: mantenia així viu el nostre poeta a l'inici del Set-cents (1953: 571 [1985: 209]; 1958: 217 [1986: 15]). La següent investigadora que va afrontar el tema va ser Anna M. Torrent, que, en el pròleg a la seva edició de *Lo Desengany* per a la col·lecció «Antologia Catalana», afirmava que «la mort de Francesc Fontanella es produí entre 1680 i 1685», sense més precisions ni referències (Torrent 1968: 7). Més tard, l'estudiosa i editora de l'obra completa fontanellana Maria Mercè Miró va obviar les hipòtesis de Torrent, va reprendre les dades de Rubió (Miró 1982: 9) i va acceptar com a hipòtesi que el poeta hauria vist el segle XVIII.²

No va ser fins al 2001 que Albert Rossich va decidir publicar un seguit de resultats d'anàlisis literàries, recerques documentals i intuïcions al voltant de l'afer que feia temps que defensava. El treball de Rossich consta de dues parts ben delimitades. A la primera demostra que l'atribució de la dècima pretesament del 1701 a Fontanella i les conseqüències que se'n deriven són errònies. Per començar el poema és del 18 o 19 de desembre de 1700 i, per «raons codicològiques, ecdòtiques, formals i ideològiques», l'autoria s'havia de desvincular de l'autor barceloní del Sis-cents. Aquesta afirmació comportava necessàriament que la data de la mort de Fontanella, vinculada a l'atribució del text, s'havia de revisar. I aquí entrem a la segona part de l'article de Rossich, en la qual se centra a establir els marges del període des que trobem el darrer rastre documental de quan Fontanella era viu i les afirmacions segures que el donen per mort. A partir de les dades positives arribava a aquesta conclusió incontestable: «la mort de Francesc Fontanella no pot ser anterior a l'11 de juliol de 1681 ni posterior al 29 de juliol de 1685» (Rossich 2001: 98). La primera data s'obté de la sentència d'un procés de Francesc Fontanella contra la seva neboda Mariàngela Alemany, casada amb Carles Alemany i filla del germà gran Josep Fontanella i de Magdalena Safont. La segona prové dels capítols matrimonials de Josep Fontanella i d'Ardena, fill de Francesc, amb la seva segona muller, Maria de Palmarola, en els quals consta explícitament que els pares de Josep eren ambdós difunts.

Rossich es va aventurar una mica més enllà per tal d'acotar amb més precisió la possible data del decés i va llançar la hipòtesi que Francesc «va morir, segurament al con-

2. Miró va mantenir aquesta hipòtesi al llarg de les seves publicacions, especialment en les que contenen més notícies d'ordre biogràfic (1988: 19; 1995: I, 83).

vent dels dominics de Perpinyà, entre 1682 i 1683» a partir de suports documentals que li permetien fer-ho (2001: 100). D'una banda, la partida d'òbit no figurava en els registres de *funeralia* de 1684 (i posteriors), any en què comencen ja les sèries completes conservades als Archives Départementales des Pyrénées-Orientales (ADPO). D'altra banda, en una concòrdia entre l'esmentat Josep Fontanella i d'Ardena, el fill del l'escriptor, i altres individus datada el 6 de febrer de 1682 s'esmenta el pare, Francesc, i no s'hi fa constar que fos mort (2001: 98-100). L'article de Rossich, doncs, establia un arc temporal segur i una hipòtesi més precisa versemblant.

2. EL DOCUMENT

Així estaven les coses fins que un jove investigador francès, Sylvain Chevauché,³ m'escrivia⁴ i em comentava l'existència d'un document que concretava la data i el lloc de la defunció del nostre poeta. Es tracta d'una partida d'òbit continguda en un expedient judicial i emanada del convent dels dominics de Perpinyà. Més concretament: és un document inserit en una carpeta datada el 1684 que conté un procés de Josep Fontanella i d'Ardena, fill de Francesc Fontanella i d'Estàsia d'Ardena, contra Mariàngela d'Alemanya, ja citada, que, pel que hem dit més amunt, era cosina germana del demandant. La cota identificativa del document és 2 B 1249 dels ADPO.

Mr. Chevauché em comenta que «parece que los archivos del convento dominico de Perpiñán desaparecieron, y las partidas de defunciones de los religiosos no fueron registradas, como se podría esperar, en los registros de la parroquia de San Juan [de Perpinyà]. Por eso no creo que este documento se pueda encontrar en otro lugar. En cierto modo, tenemos mucha suerte [de] que ese juicio haya existido». En efecte: ha estat una troballa tan fortuïta com afortunada, i ben allunyada de la documentació on podríem esperar dades com la que ens ocupa. Ja fa anys que Albert Rossich havia anunciat que, certament, no es conservava la sèrie completa de llibres d'òbits de les parròquies de Perpinyà i que «és a partir de 1684 que hi són totes, i el nostre poeta no hi apareix» (Rossich 2001: 97).

El document concreta, sense lloc al dubte, dues dates biogràfiques encara no establertes per la historiografia literària fins avui. D'una banda, la data de la professió i la de la defunció. El 18 de desembre de 1682, Joan Pi, estudiant de gramàtica, fa compulsar notarialment una còpia de la partida de professió de Francesc Fontanella treta de l'original per Gaspar Joli. Ho valida el notari de Perpinyà Josep Llembí. Prové del *Livre des professions des religieux frères prescheurs del convent de Perpignà* «en poder del Rev.

3. El 2015 va defensar una tesi per al diploma d'Archiviste paléographe de l'École Nationale des Chartes de París «dedicada a las confiscaciones de tierras y otros aspectos políticos de la Catalunya francesa (1642-1652)», en el context, doncs, de la guerra dels Segadors. Afegia «Obviamente, encontré muchas informaciones sobre la familia Fontanella». Sobre la seva tesi *Confiscations en Catalogne française (1642-1652) : la faveur royale loin du roi*, veg. <<https://catalunya17.wordpress.com/>>.

4. Carta electrònica del 21 de novembre de 2017.

P. fra Pere Màrtir Azamar, sacerdot, religiós profés conventual i síndic i procurador del monestir i convent de Sant Domènec de l'orde de predicadors de Perpinyà». Hi consta entre moltes altres partides. Se'n detalla que «Fra Francesc Fontanella, barceloní, professà al convent de Perpinyà a dos quarts de 12 del migdia del dia 25 de novembre de 1658 davant el Reverent Pare fra Tomàs Torner, prior del convent esmentat de Perpinyà i Vicari General dels altres convents del Principat de Catalunya i dels Comtats de Rosselló i Cerdanya, posats sota l'autoritat del Rei Cristianíssim [= Lluís XIV], amb assistència del Mestre General de tot l'Orde de Predicadors Rev. P. fra Giovanni Battista de Marinis». ⁵ Fins ara només sabíem que Fontanella havia entrat al convent de Perpinyà de l'orde de predicadors el 1657 (Saderra 1975: [10]) i que havia professat l'any següent, sense més precisions (Collell 1965: 128). ⁶

Ara bé, la data de la mort prové, segons diu el document, d'una inscripció al marge de la partida de professió: «Morí el dia 9 d'octubre de 1681 prop de les 5 de la tarda». La dada concorda plenament, doncs, amb les notícies segures de Rossich (2001) —Fontanella havia mort entre l'11 de juliol de 1681 i el 29 de juliol de 1685. El fet que no constés com a mort a la concòrdia del 6 de febrer de 1682 s'ha mostrat com una dada no concloent.

Tanquen el document la identificació dels testimonis (Josep Joli, estudiant de gramàtica, i Jaume Casas, hortolà, tots dos de Perpinyà, i Gaspar Joli, el redactor o copista del registre del *Livre...*) i les clàusules pròpies d'aquesta mena de documents notariais, signada pel notari de Perpinyà Josep Llembí.

En fi: el poeta moria, quasi amb tota seguretat al convent mateix de Sant Domènec de Perpinyà, poc abans de complir els 59 anys d'edat. On va ser enterrat? Miró (1988: 18) va afirmar que els Fontanella «tenien sepultura en el cementiri del claustre de la catedral de Sant Joan» de Perpinyà. ⁷ A hores d'ara, però, res no podem afirmar sobre aquest afer. ⁸

5. Just el dia abans, 24 de novembre, Francesc Fontanella, encara novici, feia testament davant el notari Tomàs Ferriol de Perpinyà, en què instituïa hereu universal el seu fill Josep Fontanella i d'Ardena (veg. Vila 2007).

6. Collell afirma que «en 1657 ingresó en la Orden en el Convento de Perpiñán, donde hizo su profesión religiosa al año siguiente, en manos del Prior Fr. Ramón Pascual» (1965: 128). Notem que la darrera dada, sobre el prior davant del qual va professar Fontanella, no coincideix amb la del nostre document.

7. Amb tot i això, al testament de Josep Fontanella i Garraver, germà gran de Francesc, de 23 juliol de 1680, consta que serà enterrat en el vas de la confraria de la Sang de Jesucrist a Sant Jaume de Perpinyà (ADPO, 1E 369. Famille Fontanella, doc. núm. 7).

8. En una epístola electrònica posterior (del 24 de gener de 2018), Mr. Chevauché m'envia un comentari arran d'un text de 1654 que confirmaria les sospites que vaig emetre a Valsalobre (2010: 74) sobre la data del casament de Fontanella amb Estàsia d'Ardena, la segona esposa de l'escriptor i mare del Josep Fontanella i d'Ardena esmentat en aquestes pàgines en diverses ocasions. Allà vaig pressuposar que el document que datava el casament el 12 de juliol de 1664 era un error: la data era impossible ja que Fontanella era al convent dominicà des de 1657. Arran d'altres hipòtesis que permeten establir el casament en unes dates properes a aquell any, vaig suposar que hi havia hagut un canvi de guarisme, i allà on llegíem 1664 havia d'haver dit 1654. Vaig aventurar també que el matrimoni tenia tot l'aspecte de ser una estratègia afavoridora de la cohesió dels refugiats al Rosselló, especialment entre les famílies D'Ardena i Fontanella. Doncs bé, em diu Sylvain Chevauché: «En un pasquín anónimo del mes de no-

3. TRANSCRIPCIÓ DEL DOCUMENT

Die octaua dezembris millessimo / sexcentesimo octuagessimo secundo / Perpiniani regnante inuictissimo et / gloriosissimo Principe Ludovico decimo / quarto Dei Gratia Franciae et Nauar- / rae Rege Christianissimo.

Instante, petente et requirente Joanne / Pi, grammaticae studioso, extitit per scrip- / torem infrascriptum in hiis (verbis?):

A quodam / libro papiry comunis formae pergameneis / cohoptis munito intitulo *Livre des professions des / religieux freres prescheurs / del convent de Perpignan* in manu et / posse Reuerendi Patris fratris Petri / Martiris Azamar, sacerdotis religiosi / proffessi conuentualis ac syndici et procu- / ratoris monasterii et conuentus Sancti / Dominici ordinis patrum praedicatorum / Perpiniani exhistente inter alias quam- / plurimas partitas eodem in libro descrip- / tas et continuatas proffessionis partita / thenoris sequentis:

Frater Franciscus / Fontanella, Barcinonensis, fecit professio- / nem pro hoc conuen- / tu Perpinianensi die / vigesima quinta nouembris hora unde- / cima cum dimidia ante meridiem anno / millessimo sexcentesimo quinquagessimo / octauo in manibus Reue- / rendi admodum / Patris fratris Thomae Torner, prioris / hujus praedicti conuentus Perpi- / niani et / aliorum conuentuum in Principatu Catha- / loniae Commitatibus Rossilonis et Cerita- / niae sub ditione Regis christianissimi posi- / torum Vicearii Generalis, exhistente / Generali Magistro totius ordinis praedica- / torum Reuerendissimo Patre fratre Jo- / anne Baptista de Marinis.

In margine / cujusquidem professionis sunt et inueniunt / descripta et continuata ver- / ba sequentia: /

Obiit die nona octobris millessimo sexcentesimo / octuagessimo primo hora circiter / quinta vespertina.

viembre del año 1654, que se encuentra en los Archivos Diplomáticos de La Courneuve (redactado en contra del intendente francés Bazin de Bezons, amigo del bando “Ardena/Fontanella”) (AMAE, Correspondance politique Espagne 32, fol. 584-587v), el autor se refiere a un casamiento: *En este tiempo se aumentó la división de los Catalanes, estrechándose el Conde de Illa y el Conde Regente por ocasión de un matrimonio. Y este caso fue tan apasible al señor de Beson que luego acudió al uno y otro a sembrar la cizania para aumentar el encuentro aplaudido al que hablava, y condenando al otro. Pero hale salido tan mal esta dirección que aviendo sido penetrado la malignidad del medi (sic), y la perversidad del fin de querer hazer de dos vandos tres, ha echo de dos vandos uno.* Me parece que se trata del matrimonio entre Francesc Fontanella y Stasia d’Ardena». No en tinc gaires dubtes. Recordem que el (ves) comte d’Illa era Josep d’Ardena i el «Conde Regente» era Josep Fontanella. Tot plegat afegeix solidesa a la hipòtesi que la data de les rosselloneses segones núpries del poeta va ser el 12 de juliol de 1654, per motius més prosaics que no pas l’amor.

De quibus, etc. / Testes Josephus Joli, grammaticae / studiosus, Jacobus [Casas], hollitor, Perpiniani / ambo, et Gaspar Joli, scriptor qui... /

Vice + desumpta et extracta ++ Casas approbo / ego *infrascriptus* notarius manu propria. /

In quorum fidem ego Josephus Llembí, *auctoritatibus* / Apostolica et Regia *notarius publicus* collegiatus / appud... [?] subscribo et / meum appono sig + num.

[Al revers del full on es clou el document i hi ha la firma, hi ha la nota: «Partida de l'òbit de fra Francisco Fontanella com així bé de sa proffessió».]

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BERNAD Y DURAN, Josep (1899): *Obras poéticas del «fénix catalá» Francisco Fontanella*. Barcelona: Imprempta «L'Atlántida».
- CAPDEFERRO, Josep (2009): «*Aggiornamento* biogràfic de Joan Pere Fontanella (1575-1649)», dins SANSANO, Gabriel / VALSALOBRE, Pep (ed.): *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*. Girona: Documenta Universitaria, p. 125-162.
- COLLELL COSTA, Alberto (1965): *Escritores dominicos del Principado de Cataluña*. Barcelona: [Casa Prov. Caridad].
- COSTA, Jaume / QUINTANA, Artur / SERRA, Eva (1991): «El viatge a Münster dels germans Josep i Francesc Fontanella per a tractar les paus de Catalunya», dins SCHLIEBEN-LANGE, Brigitte / SCHÖNBERGER, Axel (ed.): *Polyglotte Romania. Homenatge a Tilbert Didac Stegmann*, vol. I. Frankfurt del Main: Domus Editoria Europaea, p. 257-294.
- MIRÓ, Maria-Mercè (1982): «Francesc Fontanella», dins FONTANELLA, Francesc / RAMIS I RAMIS, Joan: *Teatre barroc i neoclàssic* a cura de M.-Mercè Miró i Jordi Carbonell. Barcelona: Edicions 62 / «La Caixa», p. 5-10.
- MIRÓ, Maria-Mercè (ed.) (1988): Francesc FONTANELLA, *Tragicomèdia pastoral d'Amor, firmesa i porfia. Lo Desengany, poema dramàtic*. Barcelona: Institut del Teatre.
- MIRÓ, Maria-Mercè (ed.) (1995): *La poesia de Francesc Fontanella*, 2 vol. Barcelona: Curial.
- ROSSICH, Albert (2001): «La mort de Francesc Fontanella: a propòsit d'una falsa atribució», *Revue d'Études Catalanes*, 4, p. 87-100.
- RUBIÓ BALAGUER, Jorge (1953): «Literatura catalana», dins DIAZ-PLAJA, Guillermo (dir.): *Historia general de las literaturas hispánicas*, vol. IV. Barcelona: Barna. [Trad. cat.: *Història de la literatura catalana*, vol. II. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.]
- RUBIÓ BALAGUER, Jorge (1958): «Literatura catalana», dins DIAZ-PLAJA, Guillermo (dir.): *Historia general de las literaturas hispánicas*, vol. V. Barcelona: Barna. [Trad. cat.:

- Història de la literatura catalana*, vol. III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.]
- SADERRA MATA, Josep (1975): «Contribució a la biografia d'en Joan Pere Fontanella, Jurisconsult Català», *La Garrotxa*, núm. extra Nadal, s. p.
- TORRENT, Anna M. (ed.) (1968): FRANCESC FONTANELLA, *Lo Desengany*. Barcelona: Edicions 62.
- VALSALOBRE, Pep (2010): «“Mudats tots los perfils”»: aportacions a la biografia de Francesc Fontanella», *Els Marges*, 92, p. 54-81.
- VILA, Pep (1983): «L'etapa rossellonesa de Francesc Fontanella». *L'Estruç. Revista Literària*, 6, p. 3-7.
- VILA, Pep (2007): «Un testament de Francesc Fontanella de 1658», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLVIII, p. 343-353.

Die octava de decembris millesimo
 sexcentesimo octingentesimo secundo
 Cespimiani Regnante. In cuius die et
 Genio primo Principe Ludouico decimo
 quarto Dei gratia Francie, et nauar
 re Rege christianissimo
 Instante petente, et requirente Joanne
 de grammatica Mediosa exiit per scripto-
 rem scriptum in hypericis, et quodam
 libro papirij comuni forma pergameneis
 chartis munito intitulato (titre des
 professions des religieux preres Brethren
 des Conuen de Cespimian in manu, et
 parte Reuerendi Patris fratris Petri
 Martini Azamar sacerdotis religiosi
 professi Conuentualis, et iudicis exproce-
 ratu in monasterij, et Conuentibus sancti
 Dominici ordinis patrum predicatorum
 Cespimiani ex hiis inter alias quam
 plurimas partitas eodem in libro descrip-
 tas, et continuatas professionis partita

Menoris sequentis. frater franciscus
 fontanella Darisionen feci professio-
 nem pro hoc conventu Cyprianen die
 vigesima quinta mactembris hora cende-
 cima cum dimidia ante meridiem anno
 millesimo sexcentesimo quinquagesimo
 octavo in manibus Reverendi amodum
 Patris fratris Thoma Torner Prioris
 regii predicti conventus Cypriani, et
 abbatum conventuum in Principatu Catho-
 lonia communitatis Romitlonis et Conca-
 nis subditione Regi Christianissimi porci-
 torum Sicarij Generatis, existente
 Generatice Magistro Adice ordinis predica-
 torum Reverendissimo Patre fratre Jo-
 anne Baptista de Marinis, in margine
 cujus quidem professionis sunt et Inveniant
 descripta et continuata verba sequentia
 Sicut die nona octobris millesimo sex-
 octagesimo primo hora circiter

guerra iverpertina De quibus J
 Ades Josephus bthi grammatica
 Medicus Jacobus bthi Cespinsiani
 ambo et Gaspar bthi scriptor qui
 ipse + denique operavit + Caras appubo
 ceo bthi rooy manu propria.
 Magorum fidem ego Josephus Noni aucto
 Apollonia, et Regia rooy quibus Collegium
 appud Reg. e rooy deservire subinbo, et
 meum oppono sig. tot tot.

